

7. HAFTA

AIT182 ve AIT282

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ II

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

Anayasal Sistemin Kurulması ve Gelişimi

Bir devletin nasıl yönetileceğini belirleyen, kişi hak ve özgürlüklerini düzenleyen yasalar bütününe **anayasa** denir. Anayasal bir yönetim yasama, yürütme ve yargı organlarında oluşturulmuştur. Ülkemizde Anayasacılık hareketleri, 19.Yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Bu hareketleri, Batı'daki Anayasacılık hareketlerinin bir doğal uzantısı saymak doğru olmakla birlikte, bizdeki hareketler, Batı'dakilerden farklı özellikler de göstermektedir. Batı'daki Anayasacılık hareketleri, o toplumların temel yapılarındaki köklü bir değişikliğin sonucu olarak görüldüğü halde, Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılın ikinci yarısında beliren Anayasacılık hareketleri, böyle bir nitelik taşımamaktadır. Başlangıçta ıslahat fermanları ve ondan sonra gelen hareketler, daha çok bürokrasiden gelen kişilerin, çökmekte olan devleti kurtarabilmek için düşünebildikleri ve genellikle batıdan aktardıkları çare arayışlarını içermektedir. Bu nedenle de, yenileşme hareketleri ve giderek demokratikleşme hareketleri çoğu zaman halkın dışında ve hatta halka rağmen yürütülen çok yüzeysel birer çaba olmaktan öteye geçememiştir. Türkiye'de modern anlamda ilk anayasa, 1876 Kanun-i Esasi'dir. Bu anayasa, özel bir kurul eliyle yapılmış olup, halkın bir rolü olmamıştır. Bu anayasa ile ilk kez parlamentolu bir düzene geçilmiştir. Böyle olmakla birlikte, "Parlamentar" bir düzen getirilememiştir. Zira Padişahın durumu, gelişmiş ülkelerdeki sistemlerde görülen sembolik devlet başkanının durumundan çok farklıdır. 1876 Kanun-i Esasi'si, 1876 tarihli III. Fransız Cumhuriyeti Anayasası'ndan etkilenerek hazırlanmıştır. 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile başlayan yenileşme ve giderek batılılaşma hareketlerinde örnek aldığımız ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Özellikle Kamu Hukuku alanında hep bu ülkeyi örnek almamız, Anayasamızın bu ülkeden esinlenmiş olmasının doğal bir sonucu olsa gerektir. 1876 Kanun-i Esasi'si ile mutlakiyetten meşrutiyete geçiş yalnızca bir ad değişikliği şeklinde olmuştur. Anayasal sistemde değişiklikler 1908 yılında, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen anayasa değişiklikleriyle mümkün olabilmiştir. TBMM'nin 23 Nisan 1920'de toplanmasıyla, devlette egemenliğin kaynağı ve kullanışı bakımından önemli bir değişiklik olmuştur. 20 Ocak 1921 Teşkilat-ı Esasi'ye Kanunu ile hükümdarlı ve parlamentolu bir meşruti sistem yerine, doğrudan doğruya "meclis üstünlüğü" ne dayanan bir sistem kurulmuştur. Bu anayasa, kurucu meclis niteliğindeki TBMM tarafından, İstiklal Savaşı içindeki o zor şartlarda yapılmış, ancak halkoyuna sunulmamıştır. Bu Anayasanın gerek yapılışı ve gerekse uygulanışı üzerinde Atatürk'ün büyük etkisi olmuştur. Bu Anayasa'dan sonra, Cumhuriyet'in ilanı ve Meclis Hükümeti sistemi ile Parlamentar sistemin bir araya getirme çabasında olan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapılmıştır. Bu Anayasa, hem tek partili dönemde ve hem de çok partili dönemde, birçok değişikliklere uğrayarak uygulanmıştır. Bu Anayasa, normal yasama organınca yapılmış ancak halkoyuna sunulmamıştır. Bu Anayasa yapılırken III. Fransız Cumhuriyeti Anayasası'ndan ve özellikle Polonya Anayasası'ndan etkilenme söz konusu olmuştur. Polonya Anayasası'nın benimsediği

“Parlamentar hükümet” sistemlerinin etkileri bu Anayasa’ya yansımıştır. 27 Mayıs 1960 İhtilali’nden sonra, Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak, halkoyuna sunulduktan sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası, siyasal iktidarı sınırlayabilmek için, yurttaş hak ve özgürlüklerin ayrıntılı olarak sıralamakla kalmamış, “güçler ayrılığı” ilkesini de benimseyerek iktidarı bölmek istemiştir. 1961 Anayasası, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan Anayasalardaki eğilime uyarak, toplum hayatında iktisadi ve sosyal yönden zayıf ve güçsüz olanların korunması için, “İktisadi ve Sosyal Hakları kapsayan bir bölüme de yer vermiştir. 1961 Anayasası tek bir ülke anayasasından etkilenerek yapılmamış, bilakis yapıldığı dönemde yürürlükte olan birçok Kara Avrupa’sı ülkeleri anayasalarından etkilenerek yapılmıştır. 1961 Anayasası, 1971 ve 1973’te değişikliklere uğramış ve siyasi tarihimizde en çok tartışılan anayasa olma özelliğini korumuştur. Nihayet, 12 Eylül 1980 İhtilali ile yönetimi ele geçiren Milli Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisi ile birlikte yeni bir Anayasa yapmış ve bu Anayasa, 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunularak yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de 1982 Anayasası hazırlanırken, Fransız modelinin Türkiye bakımından uygulanabilirliğinin tartışıldığı ve bu anayasa da 1958 tarihli V. Fransız Cumhuriyeti Anayasası’nın bazı özelliklerinin sezildiği bilinmektedir. 1958 tarihli Fransız Anayasası, “Başkanlık Sistemiyle “Parlamentar Rejim” arasında, “karma” bir sistem kabul eden anayasaların tipik bir örneğidir. Türkiye’de özellikle 1960-1961 ve 1980-1983 yıllarında iktidarda bulunan askeri yönetimler, demokrasiye geçiş sürecini kendi girişimleriyle başlatmıştır ve sonuca ulaştırmıştır. Her iki durumda da silahlı kuvvetler, sadece iktidardaki askeri yöneticilerle değil, aynı zamanda kurum olarak ordu tarafından desteklenerek, “reform” yoluyla malum anayasaları yapmışlardır.

Türk Anayasalarında egemen karakter, bunların “reform” yoluyla yapılmış olmalarıdır. Anayasanın yapımı, demokrasiye geçiş sürecinde en kritik noktalardan biridir. Anayasa yapımı süreci hukuksal yönü yanında, siyasal önemi de çok büyük olan bir süreçtir. Bu süreç sırasında yapılan temel anayasal tercihler ve bu tercihlerin yapılış biçimleri, yeni doğan veya yeniden kurulan demokrasinin yaşayabilirliğini de büyük ölçüde etkilemektedir. Günümüzde, genellikle “sözleşme”(pakt) yolu, demokrasiye geçişi sağlamanın ve dolayısıyla bünyeye uyan Anayasa yapımının ideal yolu olarak gösterilmektedir.

1. 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye)

TBMM, 21 Ocak 1921'de Türk Devletinin ilk anayasası olan 1921 Anayasası'nı (Teşkilat-ı Esasi) ilan etmiştir. Anayasa 24 maddeden oluşmuştur. Kısa bir anayasadır ve güçler birliği ile meclis hükümeti sistemini esas almıştır.

1921 Anayasası'nın özellikleri:

- Türk devletinin ilk anayasasıdır.
- Yumuşak nitelikli ilk ve tek anayasadır.
- Meclis Hükümeti Sistemi ve meclisin üstünlüğü benimsenmiştir.
- Devlet başkanı yoktur. Çünkü henüz devletin rejimi belirlenmemiştir.
- "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir." ilkesinin kabul edilmesiyle cumhuriyetin dayanağı olan milli egemenlik ilkesi benimsenmiştir. Anayasanın getirmiş olduğu en önemli yenilik, millî egemenlik ilkesidir.
- Kuvvetler Birliği ilkesi kabul edilmiştir (Yasama ve yürütme görevi mecliste toplanmıştır.).
- Yargıyla ilgili bir hüküm getirilmemiştir.
- Seçimlerin 2 yılda bir yapılması karara bağlanmıştır.
- Seçmen yaşı 18 olarak kabul edilmiştir.
- Çift dereceli seçim sistemi benimsenmiştir.
- İktisadi ve coğrafi açıdan ülke vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılmıştır.
- 1921 Anayasası'nda yargı ile temel hak ve hürriyetlerden hiç bahsedilmemiştir.
- Kurucu meclis tarafından hazırlanmıştır.

UYARI: 1921 Anayasası, Kanun-u Esasiyi (1876) yürürlükten kaldırmamıştır. Yani 1924 Anayasası yürürlüğe girene kadar iki anayasa da yürürlükte kalmıştır.

UYARI: Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurucu Meclis tarafından hazırlanan anayasalar:1921, 1961, 1982 anayasalarıdır.

UYARI: Hilafet ve saltanat, 1921 Anayasa'sı yürürlükte iken kaldırılmıştır.

II. TBMM Döneminde 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile 1921 Anayasası'nda şu değişiklikler yapılmıştır:

- "Türkiye devletinin rejimi cumhuriyettir." maddesi anayasaya girmiştir.

- Cumhurbaşkanının TBMM içinden ve TBMM üyeleri tarafından seçilmesi kararı alınmıştır.
- Devletin başkanı cumhurbaşkanıdır.
- Cumhurbaşkanlığı süresinin 4 yıl olması karara bağlanmıştır.
- Aynı kişi tekrar cumhurbaşkanı seçilebilecektir.
- Başbakan, cumhurbaşkanınca TBMM üyeleri arasından seçilecektir.
- "Devletin dini İslam'dır." ibaresi anayasaya eklenmiştir.
- "Devletin dili Türkçe'dir." ibaresi anayasaya eklenmiştir.
- Hilafetin kaldırılması ve hanedan üyelerinin ülke dışına sürgün edileceği 1924'te anayasaya eklenmiştir.

Meclis hükümeti sistemi, TBMM'nin açılmasından cumhuriyetin ilanına kadar yürütülen sistemdir. Bu sistemde kuvvetler birliği ilkesi esastır. Türkiye'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda kabul edilmiştir.

Özellikleri:

- Meclis'in başkanı aynı zamanda hükümetin de başkanıdır.
- Meclisin üzerinde bir güç yoktur.
- Yasama, yürütme ve yargı erkleri mecliste toplanmıştır.
- Tek meclis tipi uygulanır.
- Bakanlar; hükümet başkanı tarafından atanmazlar. Meclis tarafından teker teker seçilirler. Tek dereceli değil, çift dereceli seçimler uygulanır. Yani halk delege seçer, delegeler de vekilleri seçer. Tam bir demokrasi örneği sayılmaz.

2. 1924 Anayasası

20 Nisan 1924'te yürürlüğe giren 1924 Anayasası, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır. Birkaç önemli değişiklikle (Altı ilkenin eklenmesi, devletin dininin İslam olduğuna dair ibarenin kaldırılması ve kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi gibi) 1961'e dek yürürlükte kalmıştır. 1 Ekim 1945'te içeriği değiştirilmeden, dili Türkçeleştirilerek yeniden kabul edilmiştir. 27 Mayıs 1960 ihtilalinin ardından, yeni bir anayasa hazırlanarak 1961'de kabul edilmiş ve 1924 Anayasası yürürlükten kalkmıştır.

Madde 1: Devletin Yönetim şekli Cumhuriyettir.

Madde 2: Türk Devleti'nin dili Türkçe, başkenti Ankara'dır. (13 Ekim 1923'te başkent olmuştur.)

Madde 3: Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Bu egemenliğin tek temsilcisi TBMM'dir.

UYARI: Hükümet sistemi yerine **kabine sistemi** getirilmiştir.

UYARI: Yürütme gücünün başında cumhurbaşkanının bulunduğu, halkın oylarıyla seçilen başbakanın birlikte çalışacağı bakanları bizzat seçmesiyle ve cumhurbaşkanının onayıyla kurulan hükümet şekline **Kabine Hükümeti Sistemi** denir. Türkiye'de, 29 Ekim 1923'te, Cumhuriyet'in ilanı ile Meclis Hükümeti Sistemi'nden Kabine Sistemi'ne geçildi. Bu hükümet şekli ile aynı zamanda Kuvvetler Ayrılığı İlkesi (Yasama, yürütme ve yargı erklerinin farklı organlarda toplanması) için önemli bir adım atılmıştı. Eski sistemde meclis başkanı başbakan olarak atanır, bakanlar ise meclis içinden tek tek seçilirdi. Kurulan meclis hükümetinde uyumsuzluk yaşanabilirdi. Fakat kabine sistemiyle birlikte Başbakan, halkın oyuyla ve cumhurbaşkanının onayıyla hükümetini kurmaya başladı. Başbakan, Bakanlar Kurulu'ndaki bakanlarını uyumlu çalışabileceği kişilerden belirler, cumhurbaşkanının onayına bu şekilde sunardı. Onay alındıktan sonra da hükümet meclisten alacağı güvenoyu ile görevine başlardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kabinesi ilk Başbakan İsmet Bey (İnönü) tarafından kuruldu.

UYARI: 1924 Anayasası'nda **Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı** benimsenmiştir. "Çoğunlukçu demokrasi" veya "mutlak demokrasi" anlayışı, "çoğunluk prensibi" ne dayanır. J.J.Rousseau'nun baş mimarlığını yaptığı bu anlayışa göre demokrasi, halk çoğunluğunun kayıtsız şartsız iradesine dayanan bir rejimdir. Devlet, halkın çoğunluğunun iradesine göre yönetilmelidir. Çoğunluğun kararı her şeyin üstündedir. Çoğunluğun yönetme hakkı mutlak ve hiçbir şekilde sınırlandırılmamalıdır. **Çoğulcu Demokrasi Anlayışı (nispi demokrasi)** ise, çoğunluğun mutlak hâkimiyetini reddeden, azınlıktakilerin siyasal ve kültürel haklarının kabul edilmesi gerektiğini ve azınlığın da bir gün çoğunluk olabilme hakkının verilmesini savunan demokrasi anlayışıdır. Demokrasinin gelişim sürecinde, çoğunluğun devlet yönetimindeki kararlarının mutlak olması, azınlık haklarını kısıtlayabileceği kaygısı çoğulcu demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Azınlıkta veya muhalefette olanların korunması, düşüncelerin serbestçe hiçbir baskıyla karşılaşmadan söylenebilmesi çoğulcu demokrasi için şarttır. Çoğulcu teoride otoritenin dağıtılması devletin aceleyle ve düşünmeden hareket etmesini engeller, aynı zamanda önemli güç merkezlerinin uyuşmaması durumunda da herhangi bir adımın atılmasını önler.

1924 Anayasası'nın temel özellikleri şunlardır:

- **Cumhuriyet İlkesi:** 1924 Anayasası Cumhuriyet ilkesini temel almıştır. Nitekim anayasanın 1. Maddesi "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" demektir. Bu hükümle devletin yönetim şeklinin "cumhuriyet rejimi olduğu" belirtilerek, ülkeyi idare edeceklerin ancak seçim yoluyla bu hakkı elde edebilecekleri kabul edilmiştir.
- **Milli Egemenlik İlkesi:** 1924 Anayasası 3. Maddesinde "hâkimiyet kayıtsız milletindir" denilmektedir. Bu hükümle anayasa millet egemenliğini kabul etmiştir. Bu hüküm aynı zamanda demokratik bir devlet düzeninin ilk hareket

noktası olmuştur. Türk Milleti, egemenliğinin sahibi olduğunu verdiği Millî Mücadele ile bütün dünyaya kabul ettirmiştir. Bu egemenlikte artık hiçbir kişinin veya dini inanç ve kurumun ilişkisi yoktur. Millet egemenliğinin sahibidir. Bu egemenlik Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığıyla kullanılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olup millet adına egemenlik hakkını kullanmaya yetkili tek organdır.

- **Güçlerin Birliği ve Büyük Millet Meclisi'nin Üstünlüğü:** 1924 Anayasası da güçler birliği sistemini kabul etmiştir. Anayasanın 5 nci Maddesi “yasama yetkisi ve yürütme gücü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır” demektedir. Bu anayasada da kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmemiştir.
- Büyük Millet Meclisi'nin üstünlüğü vardır. Meclisin üstünde bir kuvvet yoktur. Bu nedenle meclis ancak kendini fesih edebilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi devletin organları içinde en üst organdır. Milletin tek temsilcisidir, yasama yetkisini meclis doğrudan kendisi kullanır. Yürütme yetkisini kendisi tarafından seçilecek bir cumhurbaşkanı ve onun atayacağı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanır.
- 1924 Anayasası'na göre devletin temel nitelikleri bu anayasanın devrimci yapısını da yansıtmaktadır. 1924 Anayasası'nın 2 nci Maddesi ile; Türkiye Devleti'nin dininin İslâm olduğu, resmi dilinin Türkçe olduğu ve devlet merkezinin Ankara olduğu açıklanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilen köklü atılım ve devrimlerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal ve ekonomik karakteri de ortaya konmuş ve bunlar 1937 de Anayasa'nın 2. maddesinde yapılan değişikliklerle anayasaya dâhil edilmiştir. Böylece Türkiye Devleti'nin “Cumhuriyetçi, milliyetçi, laik, halkçı, devletçi ve inkılâpçı” bir devlet olduğu anayasayla da belirtilmiştir. Bu özellikleri ile Türkiye, hukuksal olarak çağdaş ve modern bir devlet olmuştur.
- 1924 Anayasası'na göre yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Meclis egemenliği millet adına kullanacak olan tek yetkili organdır. Meclis yasama görevini doğrudan kendisi yapmaktadır. Bu görevler arasında; “Kanun koymak, tefsir etmek, kanunları değiştirmek, kaldırmak, devletlerle sözleşmeler yapmak, barış yapmak, savaş ilan etmek, devlet bütçesini incelemek, para basmak, genel ve özel af çıkarmak, idam kararlarını onaylamak” gibi yasama görevleri bulunmaktadır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa'yı, üyelerinden 1/3 nün teklifi ile 2/3 nün çoğunluk oyuyla değiştirebiliyordu. Ayrıca yürütme meclisi fesih edemiyordu.
- 1924 Anayasası'nın beşinci maddesi ile yürütme kudreti Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştır. Ancak Meclis bu görevini kendisi tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) aracılığıyla kullanmaktadır. Yürütmenin en üst organı olarak Cumhurbaşkanı

öngörülmüş ve yürütme görevini yapacak organ olarak bugünkü anlamda bir Başbakan ve onun belirlediği bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu olarak belirtilmiştir. Bakanlar, Başbakan tarafından belirlenir, Cumhurbaşkanınca tasdik edilir ve meclisin onayına sunulurdu. Türkiye Büyük Millet Meclisi her zaman Hükümeti denetleyebilir ve düşürebilirdi.

- 1924 Anayasası yargı yetkisini bağımsız mahkemelere vermiştir. Anayasa yargı organlarının verdiği kararların, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile İcra Vekilleri Heyeti'nce değiştirilemeyeceğini ve yerine getirilmesine mani olunamayacağını hüküm altına alarak, yargı kararlarına hem teminat hem de bağımsızlık getirmiştir. 1924 Anayasası, 1921 Anayasası'nın aksine yargı kuvvetini Meclise vermemiş, bağımsız mahkemelere bırakmıştır.

1924 Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler:

1924 Anayasası'nda 1924'ten 1960 yılına kadar bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler şunlardır:

- 10 Nisan 1928 tarihinde yapılan değişiklikle Anayasa'nın 2 maddesinde yer alan "Türkiye Devleti'nin dini İslâm'dır" hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca milletvekillerinin yeminlerindeki vallahi kelimesi "namusum üzerine söz veririm" ifadesiyle değiştirilmiştir. Yine Meclisin görevleri arasında yer alan "ahkam-ı şer'îye'nin tenfizi" (dinsel hükümlerin yerine getirilmesi) hükmü anayasadan çıkartılmıştır. Bu değişikliklerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laik bir devlet olması amaçlanmış ve laik devlet anlayışına yönelinmiştir.
- 5 Aralık 1934'de yapılan değişikliklerle kadınlara milletvekili seçme ve seçilebilme hakkı verilmiş ve seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkartılmıştır.
- 5 Şubat 1937'de "Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık" ilkeleri Anayasanın 2. maddesine dâhil edilerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel nitelikleri olarak belirtilmiştir.
- 10 Ocak 1945'de ve 24 Aralık 1952'de yapılan değişikliklerle Anayasa'nın dili üzerinde değişikliklere gidilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin en uzun süre yürürlükte kalan Anayasası niteliğindeki 1924 Anayasası, 27 Mayıs 1960 hareketine kadar yürürlükte kalmış ve bu hareketle birlikte yürürlükten kalkmıştır.

Türkiye'de 1921 ve 1924 Anayasalarından sonra 1961 ve 1982 yıllarında olmak üzere toplam 4 kez anayasa ilan edilmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 1924'te, ikincisi 1961'de ve bugün yürürlükte olan üçüncüsü de 1982 yılında kabul edilmiştir.

Uyarı: Türk tarihindeki ilk anayasa 1876 Kanûn-ı Esasisi'dir.

2. 1961 Anayasası

1960 hükümet darbesinden sonra hazırlanarak 9 Temmuz 1961'de kabul edilen 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nı yürürlükten kaldırmıştır. 1961 Anayasası, genç subayların yaptığı 27 Mayıs askeri müdahalesinin ardından, 37 yıllık bir dönemde gelişen politik yaşamın ve özellikle de çok partili siyasi ortamın ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilecek bir anayasaya gerek olduğu düşünülmüştür. Bu anayasanın Soğuk Savaş dönemine aykırı olarak özgürlükleri arttıran bir anayasa olduğu söylenir ancak birçok hukukçu bu özgürlüğü kullanacak mekanizmaların getirilmediğini söyler.

TSK'da görevli 37 subay, iktidardaki Demokrat Parti'nin politikalarını gerekçe göstererek 27 Mayıs 1960'da DP iktidarına son verdi ve yönetime el koydu. 1924 Anayasası ve TBMM feshedildi; başbakan, cumhurbaşkanı, genelkurmay başkanı ve diğer pek çok kişi tutuklandı.

Ardından Milli Birlik Komitesi kuruldu. Bu komite Anayasa oluşturulana dek geçici yasalar çıkarttı ve hem yasama hem de yürütme yetkileri, bu subayların (23 kişi) oluşturduğu Milli Birlik Komitesi'nde toplandı.

Yetkileri ele geçirmesinin ardından Milli Birlik Komitesi hızla yeni anayasa çalışmalarına başladı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında çeşitli öğretim üyeleri derhâl Ankara'ya getirildi ve İstanbul Komisyonu kuruldu. Bu komisyon, yürütme organını yetkilerini azaltan bir anayasa tasarısı

hazırladı ancak bu tasarı çok tepki aldı. Bunun üzerine toplumu daha iyi temsil edecek bir Kurucu Meclis kurulması kararlaştırıldı.

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de 2 parçadan oluşturuldu: Bir parçası Milli Birlik Komitesi, diğer parçası da TBMM yetkilerine sahip olan Temsilciler Meclisi idi. Bu meclisin üyelerinin bir kısmı çift dereceli seçim sistemi ile; bir kısmı siyasi partilerin vekilleri ile; bir kısmı da gazeteler, barolar, sendikalar, yargı mensupları, öğretim görevlileri ve üniversiteler, gençlik ve esnaf dernekleri, ticaret ve sanayi odalarının temsilcilerinden oluşuyordu.

Bu kurumların çalışmalarıyla oluşturulan anayasa 9 Temmuz 1961'de halkın oyuna sunularak oylamaya katılanların %60.4'ü tarafından kabul edilmiştir.

Özellikleri:

- Güçler ayrılığı sağlanmıştır. (Yasama, yürütme, yargı erkleri ayrılmıştır.)
- Çoğulcu demokrasi ilkesi benimsenmiştir.
- TBMM, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- Yargı bağımsızlığı sağlanmıştır.
- Çıkan yasaların anayasaya uygunluğunu kontrol eden Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Yasama yorumu kaldırılmıştır. Hâkimlik teminatı getirilmiştir.
- Yürütmenin, yönetimin tüm eylemleri, kararları anayasal bir kuruluş olan Danıştay denetimine verilmiştir. Yani TBMM egemenlik hakkını kullanan tek organ olmaktan çıkıp Anayasa'da sözü edilen yetkili organlardan biri olmuştur.
- Kişinin temel hak ve özgürlükleri Anayasa ile güvenceye alınmıştır. Temel hakların sınırlandırılmasının ancak Anayasa'nın ruhuna uygun olmak kaydıyla ve ancak kanun ile yapılabileceği belirtilmiştir.
- "Siyasi partiler demokratik hayatın vazgeçilmezidirler." hükmü ile ilk kez siyasi partilerden ve çoğulcu yapıdan bahsedilmiştir.
- İşçi ve memurlara sendika kurma hakkı ile grev hakkı tanınmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.
- Üniversiteler ve TRT özertleştirilmiştir.
- Yerel yönetimlerin yetkileri kısmen arttırılmıştır.
- Önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı ve gösteri/protesto yapma hakkı tanınmıştır.
- Kurumların yönetimindeki üst düzey kişilerin yargı kararı olmaksızın yönetimden uzaklaştırılmaları imkânı kaldırılmıştır.
- Sosyal devlet kavramı eklenmiştir.

1971-1973 Değişiklikleri:

1961 Anayasası ilerleyen yıllarda da Adalet Partililerce benimsenmedi. AP politikacıları sık sık anayasanın değiştirilmesi gerektiğini, mevcut anayasa ile ülkenin yönetilemeyeceğini ileri sürdüler. Anayasanın özgürlükçü içeriği sayesinde 60'lı yıllar boyunca liberal ve sosyalist fikirler yayılmaya başladı, sendika hareketleri güçlendi. Bu durumdan hoşlanmayan kesimler anayasadan soğumaya başladı. 70'ere doğru siyasi tikanlıkların çözülememesi, terör olaylarının artması ile Anayasaya yöneltilen

suçlamalar daha da arttı. Bunun üzerine TSK, 32. Türkiye Hükümeti'ne muhtıra verdi ve hükümet istifa etti. Ardından partiler üstü bir yönetim kurularak 1961 Anayasası'nda değişikliğe gidildi. Bu değişiklikler şunlardır:

- Bakanlar Kurulu'na Kanun Hükmünde Kararname çıkartma yetkisi verildi.
- Vergi ve harçlarla ilgili Bakanlar Kurulu'nun yetkileri arttırıldı.
- Üniversitelerin özerkliği azaltıldı; TRT'nin özerkliği kaldırıldı.
- Memurların sendika hakları kaldırıldı.
- Anayasa Mahkemesindeki davalara tüm partilerin iptal davası açabilme hakkı daraltılıp yalnızca TBMM'de grubu bulunan partilerle sınırlandırıldı.
- Hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması için gereken koşullar azaltıldı.
- TSK görevlileriyle ilgili hukuki işlemler Danıştay'ın yetki alanından çıkartıldı, bu işlemlerde Askerî Yüksek İdare Mahkemesi yetkilendirildi.

4. 1982 Anayasası

Türkiye Cumhuriyeti'nin günümüzde yürürlükte olan anayasasıdır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında hazırlanmış ve 18 Ekim 1982 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Gerçekleştirilen darbenin arkasından yeni bir anayasa hazırlanması söz konusu olmuş ve bunun içinde bir kurucu meclis oluşturulmuştur. Kurucu Meclis Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi'nden oluşuyordu. Danışma Meclisi tarafından hazırlanan Anayasa Taslağı yapılan görüşmelerden sonra Milli Güvenlik Konseyi'nin de onayından geçtikten sonra halkoyuna sunulmuştur.

1982 anayasası hazırlanırken 1961 Anayasası esas alınmıştır. Yasama gücü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kullanılır. 1982 Anayasası ile Cumhuriyet Senatosu kaldırılmış ve yeniden tek meclise dönülmüştür.

Yürütme gücü ise TBMM içinden çıkar bu hususta 1961 Anayasasındaki yapı korunmuştur. Meclis her zaman için hükümeti denetleyebilirdi. Yine hükümet bunalımları ortaya çıktığı takdirde Cumhurbaşkanı Meclisi dağıtma ve seçimlerin yenilenmesine karar verme yetkisi tanınmıştır.

1982 Anayasasında yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi sağlanmıştır. Ancak hâkim yargıç ve diğer yargı mensuplarının özlük işlemlerinde tepe noktasında Adalet Bakanlığının bulunması siyasal otoritenin yargı işlerine dâhil olduğu noktasında eleştirileri beraberinde getirmiştir.

Temel hak ve özgürlükler bölümü ise 1982 Anayasası'nın en çok eleştiri alan kısımlarından birisidir. Çok geniş tutulan temel hak ve özgürlükler kısmında temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bir anlayış hâkimdir. 1982 Anayasası Cumhuriyetin temel değerlerini koruyucu bir anayasa olmakla birlikte temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bir anayasa olmuştur. Devletin temeli Laiklik ilkesine dayanmakla birlikte bu düşünceyle çelişen uygulamalar söz konusu olmuştur.

UYARI: Günümüzde geçerli olan anayasamız 1982 Anayasası'dır. Bu anayasa kazuistik (ayrıntılı bir anayasadır.) Günümüze gelinceye kadar bu anayasa üzerinde birçok değişiklik de yapılmıştır.